

beredi, balalar dawam ettiredi, keyin bolsa, balalar hám úlkenler birgelikte orinlaydı.

Balalar úlkenler menen birgelikte miynet etiwı arqalı miynet uqıp hám kónlikpelerin tez hám ánsat iyelep aladı, olardıń úlkenler miyneti haqqındağı

bilimleri bayıp baradı, bunday miynet balalarga quwanış bağıshlaydı.

Demek, balalardı miynetke tárbiyalawda qaraqalpaq xalıq ertekleriniń ornı ayrıqsha áhmiyetke iye.

### **Ádebiyatlar**

1. Alewov Ó. Qaraqalpaqstanda tálim-tárbiyalıq oylardıń qalıplesiwi hám rawajlanıwı. -Nókis: «Bilim», 1993.
2. O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi. –Toshkent: «O‘zbekiston», 2005.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yıl 8-maydagi «O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PQ-4312-sonli Qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yıl 22-dekabrdağı «Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida»gi 802-sonli Qarori.
5. Qaraqalpaq folklorı. 67-76 tomlar. –Nókis: «Ilm», 2014.
6. Qodirova F.R.va boshq. Maktabgacha pedagogika. -Toshkent: «Tafakkur», 2019.
7. Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika. -Toshkent: «Tafakkur bo‘stoni», 2018.

**REZYUME.** Maqola qoraqalpoq xalq ertaklari orqalı maktabgacha yoshdagi bolalarni mehnatsevarlikka tarbiyalashga baǵ‘ishlangan. Maqolada bolalarning birgalikdagi mehnat ko‘nikmalarini rivojlantirish, mehnat mazmunini teran anglash, mehnatga ongli munosabat, shuningdek ijtimoiy foydali harakat ko‘nikma va malakalarni shakllantirish masalalari bayon etilgan.

**РЕЗЮМЕ.** Статья посвящается воспитанию трудолюбия детей дошкольного возраста через каракалпакские народные сказки. В статье изложены развитие трудовых навыков через совместный труд, познание содержания труда, разумное отношение к труду, а также формирование социально полезного навыка и умения.

**SUMMARY.** The article is devoted to the education of diligence of preschool children through Karakalpak folk tales. The article describes the development of work skills through teamwork, knowledge of the content of work, a reasonable attitude to work, as well as the formation of socially useful skills and abilities.

## **BO‘LAJAK TARIX O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY-PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI**

**X.T.Bobonorov** – *mustaqil izlanuvchi*

*Navoiy davlat pedagogika instituti*

**Tayanch so‘zlar:** shakllanish, kompetensiya, kasbiy kompetensiya, komponentlar, kasbiy tayyorgarlik, tarix o‘qituvchisi.

**Ключевые слова:** формирование, компетенция, профессиональная компетенция, компоненты, профессиональная подготовка, преподаватель истории.

**Key words:** formation, competence, professional competence, components, professional training, history teacher.

**Kirish.** Oliy ta’limning kompetensiya sharoiti natijasida pedagogdan doimiy ravishda malaka darajasini oshirish, shaxsiy rivojlanish va kasbiy bilimlarni talab qiladigan turli faoliyat turlari yangilanadi va joriy etiladi. Kasbiy kompetentlikka kasbiy va shaxsiy komponentlar kiradi. Kasbiy komponent pedagogika sohasidagi bilimlar, ularning tajribasi asosida ta’lim va tarbiya jarayonini tashkil eta olish qobiliyatidan iborat.

Kasbiy komponent o‘quvchilarni milliy ma’naviyatini anglashda ularning xulq-atvorlarini hisobga olgan holda o‘qitish va tarbiyalashni o‘z ichiga oladi.

Bo‘ljak o‘qituvchining kasbiy kompetentligining shakllanganligi kasbiy, shaxsiy komponent bo‘yicha bilimlarni egallash, kasbiy vazifalarni hal qila olish, o‘zini o‘zi rivojlantirish, ijtimoiy muhitda o‘z-o‘zini tarbiya qilish ko‘nikmalarini egallashda ifodalanadi [3].

Pedagogika fanining rivojlanishiga taniqli chuvash olimi G.N.Volkov katta hissa qo‘shgan bo‘lib, u pedagogik adabiyotlarda birinchi bo‘lib “kasbiy

kompetensiya” atamasini qo‘llagan. U o‘zining ilmiy ishlarida pedagogik aksioma, umumiy qonuniyatni topdi, unga ko‘ra bola unga nisbatan xayrixohlik va muhabbatga ishonch hosil qilsagina shaxs sifatida rivojlanadi va madaniyatga uyg‘un kirib boradi. Kasbiy kompetensiyada tarbiya jarayonining bu qonuniyati umumiylik va universallik xususiyatiga ega bo‘ladi [6].

**Adabiyotlar tahlili va metodlar.** Mamlakatimizda Yangi O‘zbekistonni barpo etish maqsadiga erishishda maqsadli yoshlarga alohida e’tibor, ularning hayotning barcha jabhalarida qobiliyatini yuzaga chiqarish uchun shart-sharoit yaratib berish ustuvor va katta yo‘nalish hisoblanadi. Oliy ta’lim muassasalari talabalari – mustaqil hayotga tayyorlanayotgan faol, iqtidorli va zamonaviy bilimli fuqarolarga g‘amxo‘rlik qilishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ular uchun kompleks dasturlar ishlab chiqilmoqda: kasbiy bandlik orqali istiqbolli bandlikni ta’minlash; joriy kasblar va IT texnologiyalari bo‘yicha o‘qitish; mazmunli dam olishni tashkil etish. Ushbu strategiya doirasida universitetlar quyidagi chora-tadbirlarni faol

amalga oshirmoqda: - kasbiy kompetensiyani rivojlantirish usullarini tanqidiy tahlil qilish, tizimlashtirish va optimallashtirish; - axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) o'quv jarayoniga, shu jumladan raqamli texnologiyalarga integratsiyalash; - kadrlar tayyorlashga zamonaviy yondashuvlar orqali malakani shakllantirishga e'tibor qaratish. Mutaxassislar tayyorlashga qo'yilayotgan hozirgi talablar sharoitida kompetensiyaga asoslangan yondashuvga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu nafaqat ko'nikma va ko'nikmalarni rivojlantirish, balki ularni zamonaviy ta'limning asosiy tarkibiy qismi bo'lgan axborot texnologiyalari asosida qurishni anglatadi. Shunday qilib, tizimdagi o'quv jarayonining mohiyati qayta yo'naltirildi: endi asosiy vazifa nafaqat talabalar bilimini rivojlantirish, balki IT-yechimlardan foydalanish orqali kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat.

**Natijalar.** O'qituvchining zamonaviy obrazida kasbiy mahoratning har tomonlama rivojlanishini nazarda tutadi. Zamonaviy o'qituvchining kompetensiyalarini rivojlantirish - bu uning malakasini oshirish va ish samaradorligini oshirishdir. Ish jarayonida kasbiy ko'nikmalarni egallash bilan bog'liq muammolarni o'rganish va hal qilish muhim ahamiyatga ega, bu yuqori darajadagi mutaxassislar uchun kasbiy tayyorgarlik tizimini yaratishni o'z ichiga oladi [4]. Oliy ta'lim sharoitida o'qituvchilarning yuqori malakali kasbiy tayyorgarligi mezonlarini aniqlash, ularning bilimidagi zaif va kamchiliklarni aniqlash, so'ngra ta'lim dasturlarini maqsadli shakllantirish ustuvor vazifaga aylanadi. Bu o'qituvchilarga ijtimoiy talablarning kuchayishi bilan bog'liq. Ushbu yondashuv ta'lim tizimining real ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan bo'lib, bu innovatsion jarayonlarni takomillashtirish va o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirishga yordam beradi.

Mazkur ilmiy maqolada mahalliy va xorijiy bo'lajak tarix o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirishda axborot texnologiyalaridan foydalanishni takomillashtirish masalalari ko'rib chiqiladi. Tahlil quyidagi usullarni o'z ichiga oldi:

- bo'lajak tarix o'qituvchilari malakasining o'sishi haqidagi ma'lumotlarni chuqur o'rganish;
- kuzatuvlar (shu jumladan masofaviy kuzatishlar), matn manbalari, mantiqiy va kontent tahlili yordamida tuzilgan tadqiqot;
- qiyosiy usulni qo'llash, tizim ko'rsatkichlari va integral baholash.

Bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi ularning maxsus fanlarni o'zlashtirish bo'yicha o'qitish usullarini o'rganishdan tortib, malaka darajasini aniqlash uchun asos bo'lib xizmat qiladigan tarixiy fanlarga singib ketishgacha bo'lgan

jarayon talabalarning kasbiy kompetensiyasining rivojlanish darajasi orqali baholandi.

Quyidagi mezonlar asosida elementlarning malaka darajasini baholash:

**Oliy daraja:**

- fanning mazmunini to'liq ochib berish;
- dasturiy materialni chuqur bilish va kasbiy lug'at, jumladan, aniq atamalar bilan ishlash qobiliyatini namoyish etish;
- o'qituvchilarning shaxsiy va pedagogik tajribasiga asoslangan nazariy tamoyillarni qo'llash.

**O'rtacha daraja:**

- intizomga oid materialning to'liq yoki yetarli darajada oshkor etilmaganligi;
- ixtisoslashtirilgan terminologiyani o'zlashtirishda ba'zi qiyinchiliklar bilan mavzuni umumiy tushunish;
- Asosiy tushunchalarning dastlabki integratsiyasi, lekin muayyan lug'at bilan ishlash qiyinligi.

**Past daraja:**

- fan mazmunini ochib bermaslik va kasbiy terminologiyani bilmaslik.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki: 57 nafar talaba (84%) etnik-madaniy fanlar bo'yicha kompetensiyalarni muvaffaqiyatli rivojlantirgan, bu ularning yuqori darajada o'zlashtirilganligini ko'rsatadi. 11 nafar talaba (16%) o'rtacha darajaga yetdi.

Tadqiqotda M.K.Ammosov nomidagi NEFU Pedagogika institutining Boshlang'ich ta'lim bo'limining 68 nafar talabasi ishtirok etdi. Natijalarni tahlil qilish talabalar tomonidan ko'rsatilgan quyidagi jihatlarini o'z ichiga oladi:

- o'quv rejasining hududiy va kasbiy yo'naltirilgan qismini o'zlashtirish;
- o'qitishning uslubiy asoslarini tushunish;
- bag'rikenglik tamoyillari asosida madaniyatlararo muloqot asoslarini shakllantirish;
- ta'lim jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish usullarini bilish;
- o'quvchilarning shaxsiy yutuqlarini o'z-o'zini baholash qobiliyatlarini rivojlantirish.

**Muhokama:** So'rov natijalari nuqtai nazaridan o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini tahlil qilish ularning kompetensiyalarini shakllantirishning asosiy jihatlarini aniqladi.

Tadqiqotda pedagogik fazilatlarining rivojlanish darajasini belgilovchi maxsus fanlarni o'zlashtirish va olingan bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash samaradorligiga e'tibor qaratildi:

1. Madaniyatga xos yondashuv bu: - kasbiy komponentlarni solishtirish orqali turli madaniyatlarning xususiyatlarini o'rganishda; - madaniyatlardagi umuminsoniy va o'ziga xos unsurlarni, o'xshashlik va farqlarni ajratib ko'rsatish; - umumiy badiiy va musiqiy asoslarni aniqlash.

2. Loyiha usuli quyidagilarni o'z ichiga oladi: - talabalarning o'z madaniyatini, mamlakat

pedagogikasi tarixini o'rganish; - ta'lim strategiyasini ishlab chiqish uchun respublika aholisining milliy tarkibini tahlil qilish.

3. Madaniy hamkorlikni modellashtirish: -Ta'lim jarayonida xalqlarning an'ana va urf-odatlarini tarixiy ta'lim orqali takrorlash; - turli etnik guruhlarining jamiyat hayotiga ta'sirini aks ettiruvchi madaniyatlararo vaziyatlar modellarini yaratish.

4. O'yin yondashuvi quyidagilarni nazarda tutadi:

- milliy o'yin va mashqlardan foydalangan holda etno-ta'limga bo'lgan qiziqishni oshirish uchun o'quv-tarbiyaviy ishlarni tashkil etish;

- ta'limning o'yin shakllari orqali kognitiv jarayonlarni rivojlantirish.

O'qituvchining kasbiy faoliyatidagi asosiy qiyinchilik shaxsiy qobiliyatlar va o'qituvchilik ishiga qo'yiladigan talablar o'rtasidagi farq bilan belgilanadi. Ushbu qarama-qarshiliklarni hal qilish har bir mutaxassisning individual o'qitish uslubini shakllantiradi [5].

Ta'lim jarayonlarini optimallashtirish uchun quyidagilar muhim:

- tizim ishtirokchilarining birgalikdagi faoliyatini rivojlantirish;

- motivatsion tuzilma sharoitida aniq maqsad va vazifalarni amalga oshirishga yo'naltirilgan faolligini oshirish;

- barcha ijtimoiy muammolarni o'zida aks ettiruvchi asosiy ijtimoiy institut sifatida ta'limning rolini hisobga olish.

Zamonaviy ta'limda asosiy e'tibor quyidagilarga qaratiladi: - ta'lim jarayoni orqali ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni boyitish va modernizatsiya qilish to'g'risida; - pedagogik faoliyat orqali mas'uliyatli, ijodkor va barkamol fuqaroni shakllantirish; - Psixologik-pedagogik yordam orqali shaxsiy axloqni rivojlantirish. Shaxsning ma'naviy-axloqiy tarkibiy qismini oshirish masalasi ta'limda ustuvor vazifa bo'lib qolmoqda, bu esa o'qituvchidan ushbu sohada yuqori malakaga ega bo'lishni talab qiladi [2].

**Xulosa va takliflar.** Bugungi kunda "Ta'lim to'g'risidagi qonun" [1] talablarini amalga oshirish jarayonida yuqori malakali pedagog kadrlarni tayyorlash muhim muammo sifatida kun tartibiga qo'yilmoqda. Shunday ekan, ushbu talablardan kelib chiqqan holda bilimdon, mustaqil fikrlovchi, ijodiy izlanuvchi, yuqori malakali, madaniyatli, turli soha egalarini tayyorlash dolzarb muammolardan hisoblanadi. Qonunda e'tirof etilgan yangicha modeldagi shaxsni kamol toptirish, uning chuqur bilimlar sohibi bo'lib yetishishi, barkamolligini kafolatlovchi shart-sharoitlar orasida o'qituvchi kasbiy-metodik kompetentligini ta'lim va tarbiya jarayonlariga tatbiq etishda psixologiyaning o'z uslub va qoidalari yetarli bo'lmagan.

### **Adabiyotlar**

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, 23.09.2020., O'RQ-637-son.
2. Turg'unov S.T., Maqsudova L.A., Tojiboyeva H.M., Nazirova G.M., Umaraliyeva M.A. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish, sifat va smaradorligini oshirish texnologiyalari. -Toshkent: O'zbekiston Respublikasi O'zPFITI nashriyoti, 2014. 58-b.
3. Muslimov N. Kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari. Pedagogika fanlari doktori.... diss. -T.: 2007.
4. Mirzoraximov O.K., Madraximova I.B. O'quvchilarni vatanparvarlik ruhda tarbiyalashda maktab va oilaning ahamiyati. Academic research in educational sciences 2022. 3(2), 385-389-b.
5. Masharipova N.R. O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari. Pedagogika ilmiy-nazariy va metodik jurnal. -Toshkent: № 1/2023. 79-82-b.
6. Волков Г.Н. Педагогика любви. Избранные этнопедагогические сочинения: в 2 т. -М.: Издательский Дом «МАГИСТР-ПРЕСС», 2002. -С. 460.

**REZYUME.** Maqolada bo'lajak tarix o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish mexanizmlari ochib berilgan. Talabalarning kasbiy malaka darajasini baholash mezonlariga aniqlik kiritilib, ularning pedagogik faoliyat sohasida rivojlanishini ta'minlaydigan asosiy shartlar belgilab berildi. Bundan tashqari, o'quvchilarning kasbiy fazilatlarini rivojlantirish tajribasi o'qituvchilar malakasini oshirishning ajralmas tarkibiy qismi sifatida tizimlashtirildi va umumlashtirildi.

**РЕЗЮМЕ.** В статье раскрываются механизмы повышения профессионального мастерства будущих учителей истории. Уточнены критерии оценки уровня профессиональной квалификации студентов, определены основные условия, обеспечивающие их развитие в сфере педагогической деятельности. Кроме того, опыт развития профессиональных качеств учащихся систематизирован и обобщен как неотъемлемая составляющая повышения квалификации учителей.

**SUMMARY.** The article reveals the mechanisms for enhancing the professional skills of future history teachers. The criteria for assessing the level of professional competence of students have been clarified, and the main conditions that ensure their development in the field of pedagogical activity have been identified. Furthermore, the experience of developing students' professional qualities has been systematized and summarized as an integral component of teacher professional development.